

Werkgroepen

Libellen (Odonata)

Bijzondere waarnemingen

Ongetwijfeld de belangrijkste libellenwaarneming van dit jaar is de vondst van de oostelijke witsnuitlibel *Leucorrhinia albifrons* in Friesland. De laatste waarnemingen stamden uit 1983 en 1994 en er werd van uitgegaan dat de soort uit Nederland verdwenen was. De dichtstbijzijnde vindplaatsen bevinden zich bij Berlijn (350 km) en in de Brenne, Frankrijk (700 km). De kans dat de soort terug zou keren in Nederland werd klein geacht. De mannetjes zijn zeer makkelijk herkenbaar maar omdat ze in lage dichtheden voorkomen en zich vooral boven het water bevinden zijn ze makkelijk te missen. Zo kon het gebeuren dat deze soort jarenlang over het hoofd werd gezien ondanks dat er jaarlijks in Nederland 20.000 tot 30.000 waarnemingen van libellen worden verricht. De eerste waarneming werd gedaan tijdens een NJN-excursie. Enkele dagen later lukte het leden van de Friese libellenwerkgroep 'De Hynstebiter' de voortplantingslocatie te vinden. Volgend jaar zal onderzoek naar de soort worden verricht en zal gekeken worden hoe de kleine populatie van deze in Europa sterk achteruitgaande soort beschermd kan worden.

Een andere soort die dit jaar extra aandacht kreeg was de hoogveenglanslibel *Somatochlora arctica*. Voor deze soort is een soortbeschermingsplan in de maak. Gewapend met meer kennis over de biotoop en de vliegtijd is er dit jaar op een aantal plekken gericht gezocht naar populaties. Van deze soort waren slechts drie populaties bekend. Het was dan ook verrassend dat de extra aandacht resulteerde in waarnemingen in drie nieuwe km-hokken waarvan er in twee voorplanting kon worden aangetoond. Wel gaat het om kleine populaties, maar dat is bij deze soort bijna altijd het geval.

Leuke waarnemingen van zuidelijke soorten betroffen de eerste zekere voortplanting van de zuidelijke glazenmaker *Aeshna affinis* en de vierde Nederlandse waarneming van de zuidelijke heidelibel *Sympetrum meridionale*. De opmars van soorten uit warmere streken gaat onverminderd voort. Zo werd in 2005 geconstateerd dat de bandheidelibel *S. pedemontanum* zich bij Dalen in Drenthe heeft gevestigd.

Libellenwaarnemers en hun activiteiten in 2005

Op 12 maart 2005 is tijdens de landelijke libellenstudiedag de eerste 'Gouden Bronslibel' uitgereikt aan de Bastiaan Kiauta. Hij ontving deze onderscheiding vanwege zijn 35 jaar durende inzet voor de Societas Internationalis Odonatologica (SIO). Gedurende deze tijd heeft hij veel bijgedragen aan het opzetten van het internationale libellenwerk. Zijn opmerkelijkste prestatie is het al 35 jaar lang stipt op tijd uitbrengen van de tijdschriften *Odonatologica* en *Notulae Odonatologicae*. Zijn belangrijkste bijdrage aan de Nederlandse libellenstudie betreft de organisatie van de eerste Nederlandse libellenstudiedag. Anderhalf jaar later leidde dit tot de oprichting van de bovengenoemde internationale vereniging.

Naast veel regionale excursies is in midden mei ook een weekendbijeenkomst gehouden bij Maastricht. Tijdens dit weekend zijn twee lezingen gehouden en vonden twee excursies plaats.

In 2007 bestaat de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie tien jaar. Deze vereniging heeft meer dan 350 leden en is een belangrijke spil in het Nederlandse libellenwerk. Het tienjarig bestaan wordt gevierd op de libellenstudiedag in maart 2007.

Regionale libellenatlassen

Afgelopen twee jaar zijn er van Limburg, Friesland, Drenthe en Overijssel provinciale libellenatlassen verschenen. Deze zijn opgenomen bij Publicaties. Deze verspreidingsoverzichten zijn een belangrijke stimulans voor veldwerk in deze provincies.

André Hospers & Vincent Kalkman

Wantsen (Heteroptera)

Verspreidingsatlas

Het verzamelen van gegevens voor deel II van de Verspreidingsatlas van de Nederlandse wantsen is afgerond en de concepttekst van de atlas is gereed. In totaal werden ongeveer 20.000 records verwerkt. Behandeld worden alle soorten van de superfamilie Cimicimorpha, met uitzondering van de familie Miridae, die in deel III aan bod komt. In totaal zijn het 102 soorten: Tingidae (33 soorten), Microphysidae (6 soorten), Nabidae (13 soorten), Anthocoridae (36 soorten), Cimicidae (5 soorten) en Reduviidae (9 soorten). De atlas kan begin 2006 verschijnen. Inmiddels wordt druk gewerkt aan het bijeenbrengen van de gegevens van de miriden, met 224 soorten verreweg de grootste Nederlandse familie. Het bestand bevat inmiddels al 30.336 records, maar een belangrijk deel van de collecties in Amsterdam, Leiden en Wageningen moet nog worden opgenomen. Aanvullend materiaal en/of waarnemingen zijn zeer welkom bij de coördinator van de werkgroep (b.aukema@freeler.nl).

Nieuwe literatuur

Recent is een aantal interessante publicaties verschenen: Hawkins (2003), Wachmann et al. (2004) en Derjanschi & Péricart (2005). Een bespreking is bij Publicaties elders in deze nieuwsbrief te vinden.

3rd Quadrennial meeting of the International Heteropterist's Society

De derde vierjaarlijkse bijeenkomst van de IHS wordt van 18 t/m 21 juli 2006 in Wageningen georganiseerd. Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar de website van de IHS: 160.111.87.10:591/entomology/ihs/home.html.

Endeem uit Nieuw-Zeeland gevestigd in Nederland

De Nieuw Zeelandse *Nysius huttoni* werd onlangs uit Nederland en België vermeld door Berend Aukema, Jos Bruers en Gaby Viskens (Belgian Journal of Entomology 7 (2005): 37-43: A New Zealand endemic *Nysius* established in the Netherlands and Belgium (Heteroptera: Lygaeidae)). In Nederland betrof het vondsten sinds 2002 in Zeeuws-

Vlaanderen (Hoofdplaat en Biervliet) en in Zuid-Beveland bij Bath. De soort lijkt in eerste instantie op donker getekende exemplaren van de zeer algemene *Nysius thymi*, maar onderscheidt zich daarvan door de opvallend lange beharing van pronotum, scutellum, clavus en corium, de dubbele rij ingedrukte stippen langs de naad tussen clavus en corium en bij brachyptere en submacroptere exemplaren door de sterk gebogen zijrand van de voorvleugels. Sinds de publicatie werd ze ook aangetroffen door Kees den Bieman bij Valkenisse op Walcheren en door Jos Bruers bij Ossendrecht in de provincie Noord-Brabant. Het is te verwachten dat de soort zich snel verder verspreid en het is dus zaak om *Nysius*-materiaal te verzamelen en eventueel te laten controleren!

Berend Aukema

Sprinkhanen en krekels (Orthoptera)

In 2005 was de oogst aan spectaculaire vondsten wat lager dan in 2004, maar de ontdekking van een populatie van het schavertje *Stenobothrus stigmaticus* op Schouwen-Duiveland is toch erg bijzonder te noemen. Hierover wordt een artikel van Jaap Bouwman in NFM gepubliceerd. Verder komen er veel waarnemingen binnen uit het gehele land, waarschijnlijk gestimuleerd door het verspreidingsoverzicht in het nieuwe Waarnemingenverslag ongewervelden en de publicatie van de veldgids sprinkhanen. Van deze uitgaven zijn besprekingen opgenomen bij Publicaties elders in deze nieuwsbrief.

Voor de provincie Gelderland stelde EIS-Nederland een beschermingsplan op voor de zadelsprinkhaan en kleine wrattenbijter. In 2005 werd veldwerk uitgevoerd voor de moeras-sprinkhaan en zompsprinkhaan. Het rapport zal begin 2006 worden afgerond. Hopelijk kunnen we in 2006 aandacht geven aan de blauwvleugelsprinkhaan in deze provincie.

Roy Kleukers

Spinnendoders (Pompilidae)

In nieuwsbrief 38 (juni 2004) werd aangekondigd dat er in de toekomst in de Nederlandse Faunistische Mededelingen een spinnendodertabel zou verschijnen. In juli 2005 was het zover. De 'Determinatietabel voor de Nederlandse spinnendoders' is opgenomen in NFM 22. Ik sta vermeld als auteur maar mijn voornaamste taak bestond eruit een aantal bestaande tabellen zodanig samen te voegen dat een goede Nederlandstalige tabel ontstond. Velen hebben een bijdrage geleverd in de vorm van foto's, tekeningen en kritische opmerkingen. De tot nu toe ontvangen reacties zijn positief en roemen met name de fotogalerij van vrouwtjes van de Nederlandse soorten. De tabel vormt een mooie aanvulling op het in november 2004 verschenen 'De wespen en mieren van Nederland': de tabel levert de naam van de spinnendoder, de gegevens over de soort staan in het boek. Geen publicatie zonder fouten. De errata staan genoemd bij EIS-nieuws elders in deze nieuwsbrief, onder het kopje Nederlandse Faunistische Mededelingen. De tabel is voor 13 euro te bestellen bij EIS-Nederland.

Hans Nieuwenhuijsen

Kokerjuffers (Trichoptera)

De werkgroep Trichoptera is inmiddels gegroeid tot 9 personen. Er zijn drie nieuwsbrieven verschenen, die een wat bredere verspreiding hebben dan alleen aan de leden. In 2005 is het boek 'De Nederlandse kokerjufferlarven' bij de KNNV Uitgeverij uitgekomen. Bij Publicaties is een bespreking te vinden. Hopelijk zal het boek een stimulans vormen voor het kokerjufferonderzoek. Op dit moment wordt gewerkt aan een verspreidingsatlas die bij EIS-Nederland zal uitkomen. De tekst is voor de helft gereed. In september 2005 vond de eerste Conference on Faunistics and Zoogeography of European Trichoptera in Luxemburg plaats. Hierin werd het idee gelanceerd om een Europese database van Trichoptera-gegevens te maken. Vanuit Nederland zal hieraan ook worden meegewerkt.

Bert Higler

Werkgroep Vlinderfaunistiek

De Nationale Nachtvlinde Nacht

Zoals in een voorgaande nieuwsbrief reeds besproken heeft de Werkgroep Vlinderfaunistiek een vrij intensieve samenwerking met De Vlinderstichting. Een van de samenwerkingsprojecten is de Nationale Nachtvlinderavond (NNN), die is ontsproten uit de European Moth Night.

De NNN werd op 1 juli dit jaar gehouden met als doel het onder de aandacht brengen van het bestaan van nachtvlinders bij een breder publiek, hopelijk met als resultaat animo kweken om ook nachtvlinders te gaan inventariseren of gewoon om te laten zien wat er zoal in de avond en nacht aan vlinderonderzoek plaatsvindt in Nederland.

De opkomst en belangstelling was boven verwachting. Behalve de medewerking van ons bekende en onbekende vlindersaars, die geheel vrijwillig met een groepje mensen 'het veld' in gingen om nachtvlinders op licht te gaan vangen, zo'n 85 in totaal, was er ook ruime aandacht van de media (kranten, radio en zelfs televisie). Het aantal toeschouwers per vangpunt varieerde van 2 tot 26 mensen. Er werden bovendien nog op ruim 50 andere plaatsen incidentele waarnemingen gedaan.

Tot nu toe is bekend dat er 324 macro-lepidoptera- en 158 micro-lepidopterasoorten zijn genoteerd, maar hiervan moet een aantal nog geverifieerd worden.

Voor de liefhebbers volgt hier de top 10 van waargenomen soorten:

1. *Noctua pronuba*
2. *Lomaspilis marginata*
3. *Spilosoma lubricipeda*
4. *Hemithea aestivaria*
5. *Agrotis exclamationis*
6. *Idaea aversata*
7. *Diachrysa chrysis*
8. *Apamea monoglypha*
9. *Axyia putris*
10. *Protodeltote pygarga*

Verder zijn nog als bijzondere (en betrouwbare) waarnemingen te melden: *Hyles euphorbiae*, *Saturnia pavonia* en *Rhodometra sacra*.

Er kan worden gesteld dat de NNN een succes was en zal dus ook volgend jaar zeker worden herhaald. Een uitgebreider verslag van de resultaten zal binnenkort in 'Vlinders' verschijnen.

Trekvlindernieuws

Het verslag over het jaar 2002 zal in december 2005 in Entomologische Berichten verschijnen. Er zal worden getracht hiervan PDF-files naar alle trekvlindermedewerkers (per e-mail) te sturen. Overige, 'analoge', medewerkers zullen in principe allemaal een overdruk (of een kopie hiervan) ontvangen. Het daaropvolgende rapport zal waarschijnlijk twee jaren behelzen, 2003 en 2004, om de achterstand enigszins in te halen.

Het jaar 2005 was een bedroevend slecht trekvlinderjaar. Ondergetekende kan zich althans geen slechter jaar herinneren. De bekende soorten als de atalanta (*Vanessa atalanta*), distelvlinder (*V. cardui*) en de gamma-uil (*Autographa gamma*) lieten zich pas laat (soms pas in augustus) en in zeer kleine aantallen zien. We vrezen voor een aantal diepterecords. Toch zijn er mondjasmaat ook een aantal leuke waarnemingen gedaan die beslist de moeite waard zijn. De eerder genoemde wolfsmelkpijlstaart (*Hyles euphorbiae*) is op diverse plaatsen gezien, *Rhodomestra sacraria*, *Orthonama obstipata* en het blauw weeskind (*Catocala fraxini*), waarvan slechts losse vleugels in een spinnenweb zijn gevonden, zijn enkele voorbeelden van bijzondere waarnemingen. Ook opvallend was het talrijk voorkomen van de kolibrievlinder (*Macroglossum stellatarum*), die vooral ook in het vroege voorjaar veel is gezien. Vermoedelijk hebben veel exemplaren kans gezien in Nederland te overwinteren. Er kwam geen enkele tussentijdse melding van de beide luzernevlindersoorten, *Colias croceus* en *C. hyale*, of de doodshoofdpijlstaart (*Acherontia atropos*) en slechts één van de windepilstaart (*Agrius convolvuli*). Maar het kan zijn dat er wel meer zijn gezien en later aan ons worden doorgegeven. Hopelijk valt het uiteindelijke resultaat toch nog mee, maar dat het een slechter jaar is dan anders is wel duidelijk.

Rob de Vos

Bijen (Apidae s.l.)

ALARM, onderzoek *Andrena rosae* (zie het stukje 'Raadselen rond de roodrandzandbij' in het EIS-nieuws), APIS-hokken project, werken aan een nieuw bijenboek, het bijenwereldje in Nederland zoemt hevig. Ik zal u op deze plek enigszins bijpraten.

ALARM

ALARM is een project van de Europese Unie en staat voor Assessing LArge-scale Risks for biodiversity with tested Methods (zie ook www.alarmproject.net). Een project waarbij vier belangrijke milieurisico's, namelijk klimaatsverandering, chemische vervuiling, invasieve soorten en achteruitgang van bestuivers, worden onderzocht. Het onderzoek naar veranderingen in bestuiversgezelschappen wordt gecoördineerd door Koos Biesmeijer, werkzaam bij de Universiteit van Leeds. De verspreidingsgegevens van zweefvliegen en bijen van EIS-Nederland worden bij de analyse betrokken. We zijn benieuwd naar de eerste resultaten.

Bijenboek

Vanaf eind dit jaar werken we met een nieuw team aan een nieuwe atlas in de boekenserie Nederlandse Fauna. Op 29 oktober hebben we gezamenlijk de verdeling van de genus- en soortteksten besproken. Ook over de indeling van de hoofdstukken van het boek werd gediscussieerd. Tevens werden een soortteksten- en een hoofdstukkenredactie gevormd. De mees-

te schrijvers zijn inmiddels aan de slag gegaan. Halverwege 2006 willen we ten minste de helft van de genus- en soortteksten af hebben. Tien jaar na de eerste volledige bijenatlas (de 'voorlopige atlas' uit 1999), hopen wij dat een nieuwe uitgebreide versie van het bijenboek in de winkels ligt.

APIS-hokken

De verspreidingskaarten in de atlas van 1999 vertonen nog vele witte gebieden. Om gericht te inventariseren in deze witte gebieden werd in 2004 het project APIS-hokken (AtlasProject Inventarisatie Saaie hokken) gelanceerd. Uit ervaringen van de afgelopen twee veldseizoenen blijken deze witte 5x5-hokken verre van saai. We begonnen in 2004 met 307 witte hokken en inmiddels zijn er daarvan nog 172 over. Grote delen van Noord-Holland en Friesland zijn nog wit, maar ook in de provincies Overijssel en Flevoland valt nog aardig wat bijeninventarisatiewerk te verzetten.

Oproep: foto's voor het bijenboek gevraagd

Voor het bijenboek willen we op tijd beginnen met het verzamelen van illustraties. Van de wespen- en mierenatlas uit 2004 hebben we geleerd dat je daarmee op tijd moet beginnen, omdat bijenfoto's van goede kwaliteit zeldzaam zijn in ons land. Mocht u beschikken over goede foto's van bijen, gedragingen van bijen of bijvoorbeeld predatoren van bijen dan zouden wij die graag willen meenemen in onze eerste beoordeling van het beschikbare fotomateriaal. Stuur uw foto's naar het bureau van EIS-Nederland (adres voorin). Misschien komt ook uw foto dan in het standaardwerk over de bijen in Nederland.

Theo Peeters

Spinnen (Araneae)

Nieuwsbrief SPINED

In december zal de volgende aflevering van SPINED verschijnen. Een dik en gevarieerd nummer en meer dan vroeger internationaal georiënteerd. Overzichten van de hooiwagens in Nederland en spinnen in Sardinië. Bijdragen aan de faunistiek van spinnen in Drenthe en een beschrijving van de habitat van de fraaie kruisspin *Araneus alsine* in Zuid-Nederland. Diverse berichten vullen verder deze aflevering.

Eresus sandaliatus

Dit jaar werd een onderzoek gestart naar het voorkomen van *Eresus sandaliatus* in ons land. Het was vooral de bedoeling antwoord te krijgen op de vraag of deze fraaie soort ook buiten het al bekende verspreidingsgebied, het zuidelijk deel van de Veluwe en Noord-Limburg, voorkomt. Het leverde vooral bevestiging van het bekende areaal op, maar er werden toch ook enkele nieuwe vindplaatsen gemeld.

Internationale belangstelling

Vorig jaar werd al gemeld dat er vanuit Engeland belangstelling bestaat voor het voorkomen en vooral voor de ecologie van *Clubiona rosseae* in Nederland. Die belangstelling blijft bestaan. Ook in het buitenland blijft de soort zeer zeldzaam (of moeilijk te vinden door een cryptische levenswijze!). Meldingen van vindplaatsen zijn welkom.

Peter van Helsdingen